

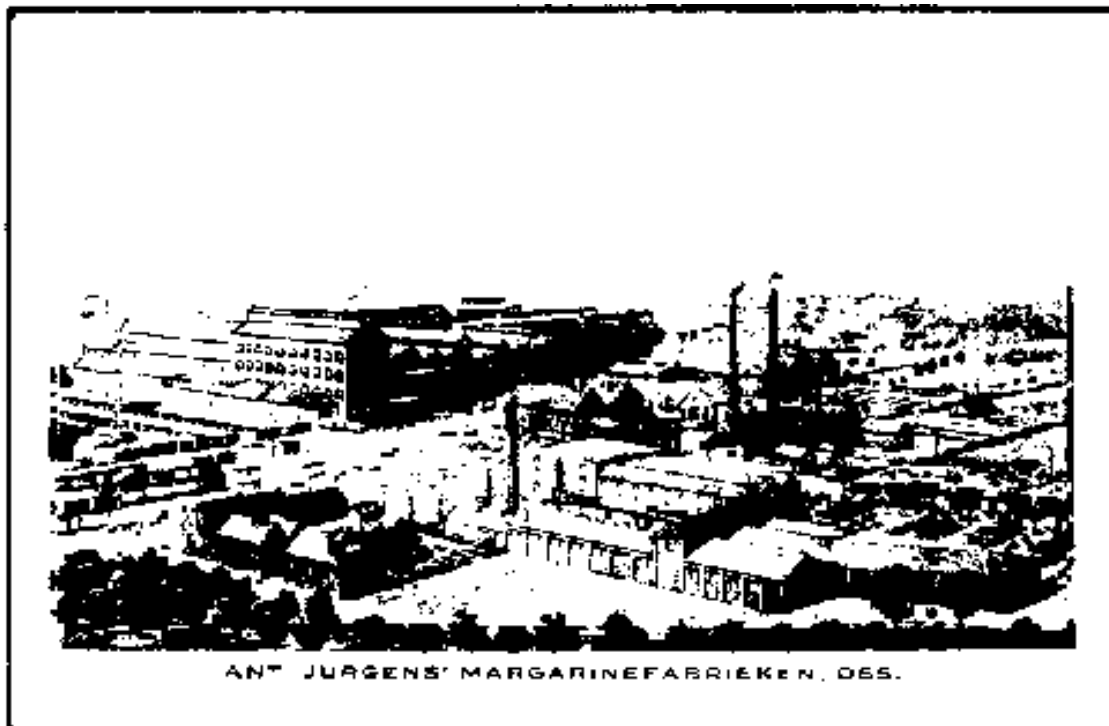
Perfins uit Oss

(R. Slim; uit: *Perfinpost* nr. 45, mei 1998)

Inleiding

Al bladerend door de catalogus van Nederlandse Perfins valt het op dat een plaats als Oss relatief een groot aantal perfins kent. Dit moet dus duiden op vele economische activiteiten in deze regio. Het nu volgende stuk is geschreven door de lokale geschiedschrijver P. Budde en geeft een goed beeld van het wel en wee van de industrie uit Oss.

Hoewel de eer van de eerste Osse fabriek toekomt aan de tapijtfabriek Bergoss, die in 1856 van een wattenbedrijfje een wattenfabriek maakte, begon de industrie in Oss pas in 1871 grotere vormen aan te nemen. De grondleggers van een van de twee grote takken van Unilever zijn hier begonnen. Oss kende in de 19e eeuw een grote boterhandel waarin de naam Jurgens geen onbekende was. Ook Van den Bergh uit Geffen die zich in 1858 in Oss vestigde, had een bloeiende boterhandel.

De grote ommekeer van handel naar industrie kwam in 1871 toen de eerste margarinefabriek ter wereld van de grond kwam en Jurgens kunstboter ging produceren. Een jaar later werd Jurgens daarin gevolgd door Van den Bergh.

In 1863 waren er in Oss op een bevolking van 5500 inwoners ruim duizend armen; in de gemeenteverslagen van 1872 tot 1875 wordt ineens gesproken over een grote daling van dit aantal, voornamelijk door de betere economische situatie.

Door de margarine rezen ook andere bedrijfjes als kuiperijen en kistenfabrieken als paddestoelen uit de grond. De Ossenaren waren echter niet gewend om in fabrieken te werken. Het waren boeren en handelslieden en in het begin was de bereidwilligheid om in de fabriek te werken ook niet erg groot. Maar de Ossenaren wende toch al vrij spoedig aan de industrialisatie en werd snel een zeer gewaardeerd werknemer.

De afbeelding geeft een goede indruk van de kantoren van Hartog, Van den Bergh, Zwanenberg en Jurgens.

De eerste problemen kwamen in 1888. Door een mengeling van politieke en religieuze redenen (Jurgens was katholiek, Van den Bergh jood) werden de plannen voor een kanaal van Oss naar de Maas niet uitgevoerd. Het directe gevolg was dat op 1 mei 1891 de margarinefabriek van Van den Bergh in Oss werd gesloten en overgeplaatst naar Rotterdam.

Verreweg de meeste werknemers (ruim 250) moesten met hun gezin naar Rotterdam verhuizen. De minder geschikten werden op straat gezet en voorzover ze niet werden opgenomen bij andere bedrijven, werden ze armlastig. De werkloosheidswet en andere sociale voorzieningen bestonden toen nog niet. Ook diverse kuiperijen en een kistenfabriek werden naar Rotterdam overgebracht. Van de bijna achtduizend inwoners waren er ruim duizend direct of indirect bij deze gebeurtenis betrokken.

Het bleef daarna rommelen in de Osse margarine-industrie die, behalve de tot grote bloei komende fabriek van Anton Jurgens, ook enkele kleinere bedrijven omvatte. Er was een felle concurrentie vooral tussen Van den Bergh in Rotterdam, Jurgens en Hartog in Oss. De laatste had zich in 1869 in Oss gevestigd. Het was een vleesbedrijf, dat zich na 1900 ook met margarine ging bezighouden. In de jaren twintig werd Hartog een grote concurrent van Jurgens, onder andere omdat hij bij de productie walvistraan gebruikte.

Door de concurrentie moesten enkele bedrijven het loodje leggen. In 1896 verdween de fabriek van Jan Jurgens ("Jan de Kont"), een neef van Anton Jurgens. In 1887 werkten bij dit bedrijf nog ruim honderd mensen. In 1913 volgde de sluiting van de margarinefabriek van de firma M. van Leeuwen aan de Molenstraat. Maar deze klappen konden nog grotendeels worden opgevangen door de bloei van de achterblijvende margarine-industrie.

Dat veranderde nadat in september 1927 de Margarine Unie tot stand kwam, een samenbundeling van Jurgens en Van den Bergh om de moordende concurrentie tegen te gaan. Twee jaar later trad ook Hartog tot deze Unie toe. In datzelfde jaar kocht de Margarine Unie de aandelen van het Engelse bedrijf Lever Brothers. Het aldus ontstane gigantische bedrijf kreeg een nieuwe naam: Unilever. De gevolgen waren voor Oss ingrijpend. De complete margarineproductie in de fabrieken van Hartog en Jurgens werd overgeplaatst naar Rotterdam en Londen. Bij Hartog werden in enkele jaren 529 van de ruim 1100 werknemers ontslagen. Jurgens verdween helemaal en alle 710 werknemers kwamen op straat te staan. In totaal vielen er in de margarinefabrieken in Oss dus 1.239 ontslagen, op een totale bevolking van ruim 14.500 inwoners. En hierbij zijn nog niet de ontslagen genoemd in nevenindustrieën zoals kuiperijen en kistenfabrieken.

Naast alle ellende die deze ontslagen voor naar schatting eenderde van de Osse bevolking met zich meebracht, leed de gemeente zelf ook grote verliezen. Ruim een kwart van haar inkomsten viel weg. In 1932 hadden er in Oss nog ruim 1050 mensen geen werk. Tot de Tweede Wereldoorlog was de werkeloosheid in Oss het dubbele van het landelijk gemiddelde, in 1935 bijvoorbeeld was in Nederland 12,4% van de werknemers werkloos, in Oss 26,2%.

De ontslagen aan het einde van de vorige eeuw door het vertrek van Van den Bergh en vooral de ontslagen bij Hartog en Jurgens rond 1930, hebben zeker bijgedragen tot de verhoogde criminaliteit onder de Osse bevolking die landelijk berucht werd.

De erbarmelijke situatie in de crisisjaren en de massale ontslagen in die tijd vormden een goede grond voor criminaliteit van een in wezen niet criminele groep uit de bevolking.

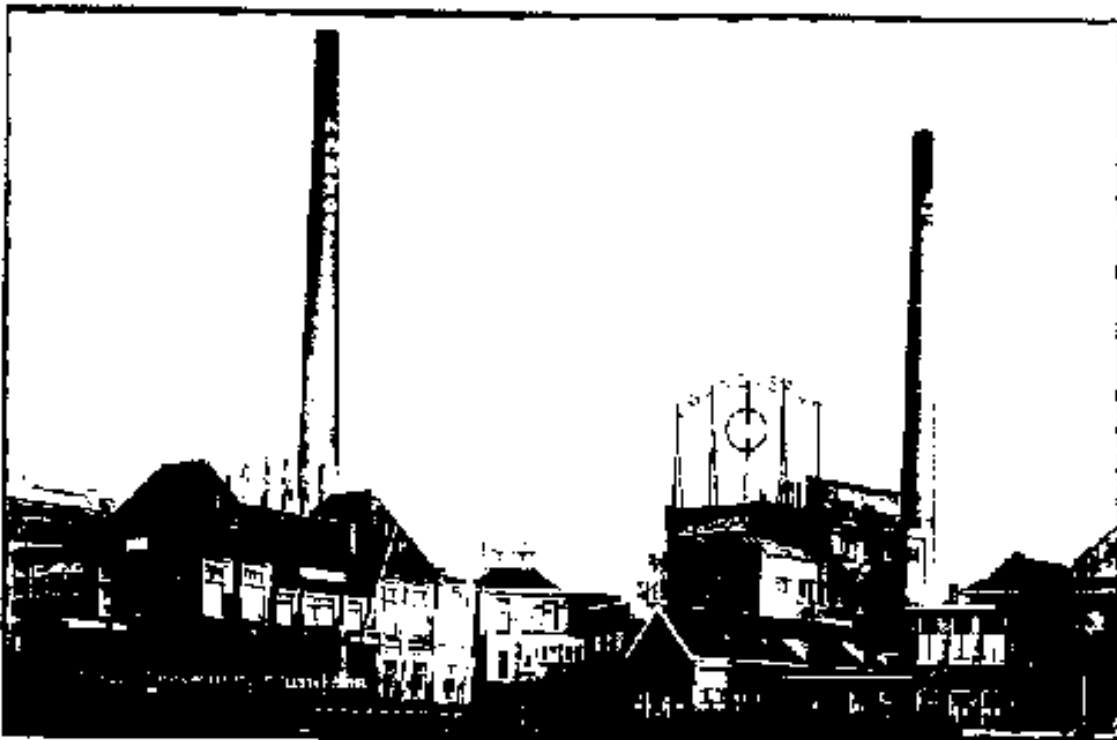
Vooraf rond 1890 en 1930 kende Oss woelige jaren, met veel weerspanningheid jegens de politie, diefstal, oplichterijen en doodslag.

Onder de bevolking sluimerde weerstand tegen de grote industriëlen die aangewakkerd werd door het vertrek van Van den Bergh uit Oss.

De macht van de industriëlen uitte zich bijvoorbeeld in het feit dat van misdrijf verdachte personen die bij Jurgens werkten via de tussenkomst van de marechaussee werden ontslagen, Alleen met een van de politie verkregen briefje van goed gedrag konden deze mensen weer bij Jurgens aan het werk komen.

Dergelijke intimidaties zorgden voor wrok tegen de marechaussee, die zich vooral uitte in de moord op wachmeester Hoekman in de nacht van Palmzondag van 1893. De daders konden naar Amerika vluchten. Ook in de tweede criminaliteitsgolf van 1930 bleven veel diefstallen, brandstichtingen en zelfs moorden onopgelost. In 1935 werd een punt gezet achter deze donkere jaren.

Na de margarine wordt nu een andere pijler van de Osse industrie bedreigd: het vlees. Ook deze industrie is, net als de margarine, uit de handel ontstaan. De nu volgende afbeelding toont de vleesbedrijven van Hartog en Zwanenberg

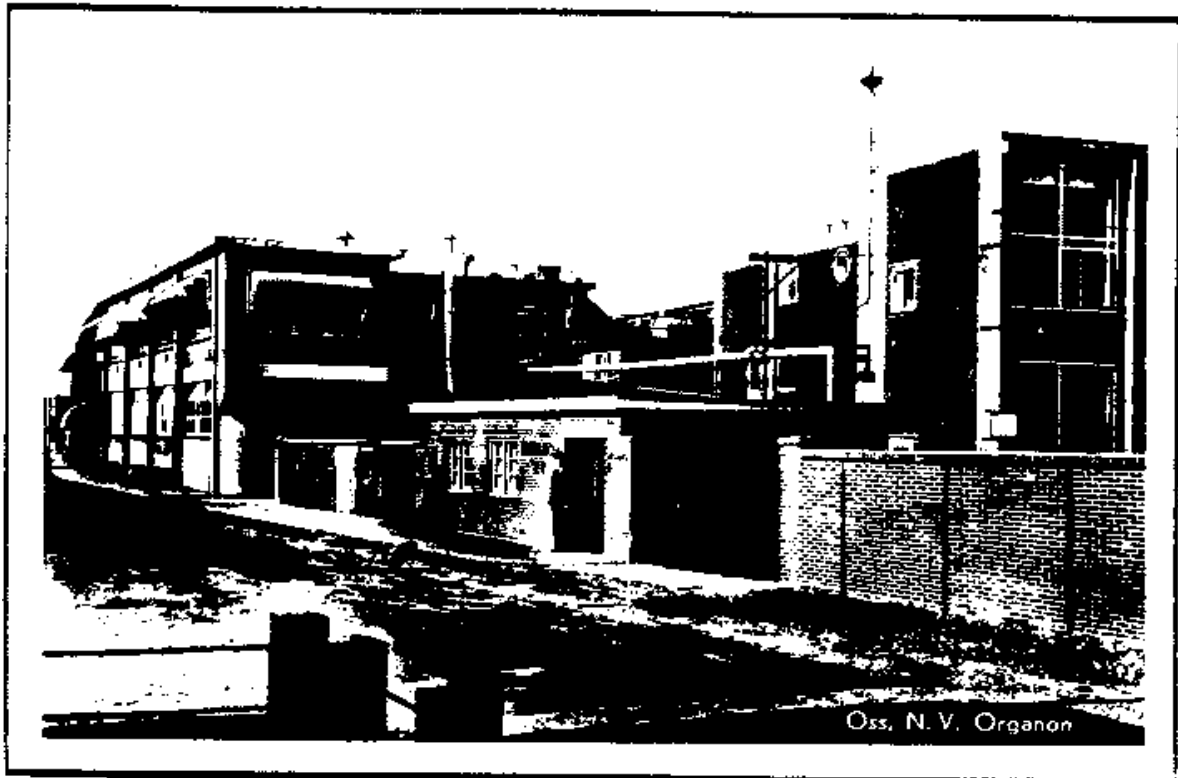

Arnold Zwanenberg en Hartog waren slagers, die zich uit omliggende dorpen in Oss vestigden en in vee gingen handelen. Het vee werd toen levend naar Engeland geëxporteerd.

Tijdens zo'n reis brak een varken zijn poot en moest ter plekke geslacht en ingezouten worden. Dat ongevalletje zorgde voor een grote ommekeer in de vleesexport: men ging geslacht vee uitvoeren.

Vanaf 1930 was zowel bij Hartog als bij Zwanenberg de vleesverwerking verreweg de belangrijkste tak van het bedrijf. Uit de afvalstoffenverwerking van Zwanenberg is Organon ontstaan.

Hartog werd opgenomen in het Unileverconcern. Zwanenberg en Organon kwamen bij AKZO terecht. AKZO verkocht later Zwanenberg aan Unilever en Organon bleef bij AKZO. Doordat Hartog (Unox) en Zwanenberg bij elkaar kwamen, volgden reorganisaties van beide bedrijven die sinds het begin van deze eeuw naast elkaar gelegen fabrieken hadden. Ook andere bedrijven hebben in deze eeuw gezorgd voor nieuwe industriële bloei van Oss. In 1931 kwam Philips en in 1935 Desso. Zwanenberg begon met de productie van groenteconserven en ook Bergoss breidde uit. Vooral Organon heeft voor het economische succes gezorgd.

De naoorlogse periode van bloei is weer achter de rug. Weer komen er inkrimpingen en ontslagen. En voor deze keer is het Unilever, die Oss met economische problemen opzadelt. Van Unilever hoeft niet verlangd te worden, dat het de productie in de vleesfabrieken voortzet, want de fabrieken zijn niet rendabel. Wel moet Unilever in Oss voor vervangende werkgelegenheid zorgen.

Deze Brabantse plaats heeft als geen andere in Nederland bijgedragen tot de grote bloei van het wereldconcern dat Unilever nu is.

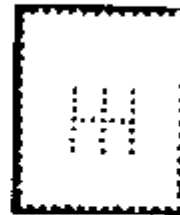
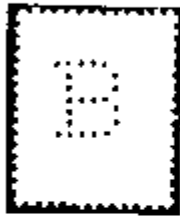
De perfins

Van de bedrijven uit Oss zijn de volgende perfins bekend.

Ant. Jurgens Margarinefabrieken, Oss

Gebruiker onbekend

N.V. Gebrs. van den Bergh's
Industrie en Handelmaatschappij,
tapijten en woningtextiel, Oss

N.V. H. Hartog's Fabrieken
margarinefabriek, Oss

Simon van den Bergh,
Van den Bergh's Limited (1898)
N.V. Van den Bergh's Fabrieken,
margarinefabriek (1912)
Oss - Rotterdam (1893)

N.V. Zwanenburg's Slachterijen
en Fabrieken.
Ook N.V. Organon tot bereiding
van orgaanpreparaten op
wetenschappelijke grondslag
(1926), Oss